

lehetnek, amelyek a történelemírás előtt rejtve maradnak, különösen akkor, amikor az egyes egyénre nézve kínos, kellemetlen történesekről van szó. Voltak olyan német falvak, ahol a háború után a „Hűség a hazához mozgalom tagjai” segédkezet nyújtottak a Volksbund-tagok felkutatásában – tipikusan olyan kérdés, amit csak az oral history segítségével tárhatunk fel egy-egy településen belül. Az emlékezetben megőrzött kitelepítéstörténetek is szájról szájra hagyományozódtak a német családokban. Ezeknek az etnikai narratíváknak az összegyűjtése oral historyval lehetséges; az elbeszélők ugyanis az etnikai emlékezet, az etnikai kultúra hordozói, és mint ilyenek, a csoportot képviselik – éppen a kollektív emlékezet köti őket a csoporthoz. Halbwachs (1992) szerint ezek az oral history történetek társadalmi konstrukciók, és éppen az a csoport határozza meg ezeket, amelynek az emlékező egyén is a tagja. A kollektív memóriában tárolt konstrukciókat azonban az egyén átszűri a saját életútján, családjá történetén, és saját szubjektív szempontjai szerint fogja értékelni azokat. Ezek a konstrukciók, amelyek szoros kapcsolatban állnak a csoporttagok által megélt történelmi sorssal, meghatározzák az adott etnikai csoportot. Az oral history ily módon egyén és csoport számára egyaránt lehetőséget kínál az identifikációra.

Az általam kutatott etnikai csoportoknál az emlékezetet tápláló alapot a tradíciók hordozzák, amelyek az etnikai csoportok létének, túlélésének fontos stabilizátorai és támogatói. Az emlékezetben megőrzött tradíciók feltárása belülről láttatja a csoportot, olyan konfigurációkba vezet be, amely csak az oral history segítségével lehetséges. Ezek a konfigurációk ugyanis modelleket, példázatokat, doktrínákat tárnak fel, bepillantást engednek az etnikai alanyok érzéseinek, érzelmvilágának, véleményének belső világába.

A kulturális antropológusok között is viták folynak azonban arról, hogy mennyire megbízható az oral history, de Vansina azt mondja, hogy „a tradíciók fontos információkat tárolhatnak a múltból még akkor is, ha történelmi igazságuk magva fiktív történelembe ágyazódott be” (Vansina 1965: 8–10). Kétségtelen, hogy a történelmi háttér feltárásához az írott irodalomra is szükségünk van, de az oral history nagyon fontos szerepet töltött be például az írás nélküli népek kutatásánál. Ezeknél a népeknél a mnemotechnikai képességek sokkal fejlettebbek voltak, mint ott, ahol írásban is rögzítették a múlt eseményeit. Ebből következik, hogy helyzete válogatja, mikor kiegészítő és mikor önálló eszköz. Én kiegészítő eszközként használok a résztvevő megfigyelés és a különböző tematikájú interjúk mellett.

Hivatkozott irodalom

- Assmann, J. (1999): *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Budapest: Atlantisz.
- Halbwachs, M. (1992): *On Collective Memory*. Chicago: Chicago University Press.
- Vansina, J. (1965): *Oral Tradition*. Chicago: Aldine Publishing.

Ehmann Bea (pszichológus, MTA Pszichológiai Kutatóintézet, tudományos főmunkatárs) Az oral history szövegtörzsek pszichológiai kutatásáról

Az MTA Pszichológiai Kutatóintézetében évtizedes hagyománya van a terjedelmes szövegek pszichológiai szemléletű vizsgálatának. Témájukat tekintve e törzsek két fő csoportba sorolhatóak: más kutatóktól és intézményektől átvett szóbeli történelmi források, és a pszichológ-

giai kutatás számára célzottan felvett szövegek (főként mélyinterjúk és félig strukturált interjúk). Intézetünk Narratív Pszichológiai Kutatócsoportja ezekből szerteágazó tematikájú saját elektronikus Oral History Archívumot állított össze. A legutóbbi évtizedben a szövegkutatás részben vásárolt, részben saját fejlesztésű számítógépes szoftverek segítségével történik.

Írásomban az oral history kutatás örökzöld kérdéséhez, a szövegkutatás kvalitatív-kvantitatív megközelítéséhez szeretnék módszertani szempontból hozzászólni.

A pszichológiában hagyományosan, kvantitatív besorolást kapnak a tesztekkel végzett kutatások, a szociológiában pedig a kérdőíves vizsgálatok; amikor pedig a begyűjtött anyag terjedelmesebb szöveg, akkor mindkét tudományterületen kvalitatív megközelítésről beszélünk. Ekképp az oral history szövegek pszichológiai kutatása ab ovo kvalitatív tevékenység. Ha azonban a kutatási folyamaton belül élesen megkülönböztetjük a szövegkeletkeztetés és a szövegfeldolgozás fázisát, akkor a következőt látjuk. A kvalitatív kutatás módszertani irodalma túlnyomórészt a szövegkeletkeztetés, a 'data collection' problematikájával foglalkozik. A szövegfeldolgozás, a 'data processing' szemlélete azonban a szociológiában és a pszichológiában korábban markánsan különválni látszott: az előbbi terület kutatói főként a kvalitatív adatelemzés, az utóbbi terület kutatói pedig főként a pszichológiai (ezen belül a narratív pszichológiai) tartalomelemzés jegyében címkézték magukat.

Ekképp a szövegfeldolgozási munkához használt szoftverek is két fő csoportra oszthatók: számítógéppel támogatott (CAQDAS = Computer Aided Qualitative Data Analysis Software) és számítógépes ('computerized') tartalomelemző típusú programokra. Mindkét típusú szoftver alapvetően két dolgot végez: egyrészt szabad szemmel kevésbé vagy egyáltalán nem látható mintázatokat azonosít terjedelmes szövegekben, majd ezeket (általában igen, de nem feltétlenül) kvantifikálja. A CAQDAS szoftverek is adnak kimenetet statisztikai programcsomagokba, a tartalomelemző szoftverek pedig már beépítve is tartalmaznak bizonyos statisztikai funkciókat.

Összefoglalva: jelenleg a módszertani piacon jól megférnek egymás mellett a különböző szemléletmódok; a mindenkori kutatási kérdés függvénye, hogy egyetlen populációban keresünk mintázatokat (pl. második generációs holokauszt-túlélők, ötvenhatos disszidensek), vagy már korábban felismert mintázatokat mentén hasonlítunk össze független változók által definiált, különböző vizsgálati populációkat (pl. depressziós, krónikus beteg személyek versus egészséges kontrollszemélyek).

Az oral history szövegekben a számítógépes mintázatkeresés lehet tematikus fókuszú. Ennek során az esetenként több ezer oldalas szövegekből kimásoljuk és egy kisebb korpuszba sűrítve vetjük össze a bennünket érdeklő eseményről adott beszámolókat annak érdekében, hogy pontosabb képet kapjunk egy adott történelmi esemény részleteiről, azaz hogy a narratív igazság viszonylagos sokféleségéből kirajzolhassuk a pontosabb történelmi igazságot.

Intézetünk pszichológiai szövegkutatásai azonban főként az egyéni és társas identitás és a személyiségalakulás kérdése köré szerveződnek, és ekképp absztraktabb kérdésfeltevésekkel dolgoznak.

Továbbvezető irodalom

Ehmann Bea (2002): *A szöveg mélyén. A pszichológiai tartalomelemzés.* Budapest: Új Mandátum. (Módszertani kérdések, szoftverek, empirikus kutatások)

- Erős Ferenc (2001): *Az identitás labirintusai*. Budapest: Janus–Osiris. (Elméleti és empirikus kutatások)
- Kanyó Tamás (2003): *Emigráció és identitás*. Budapest: L'Harmattan. MTA Kisebbségkutató Intézet. (Ehmann Bea, Gyáni Gábor, Kanyó Tamás, Kende Péter, Kónya Anikó, László János és Pléh Csaba írásai a kollektív emlékezetéről és identitásról, valamint empirikus kutatások)
- László János (2005): *A történetek tudománya*. Budapest: Új Mandátum. (A narratív pszichológia elmélete és empirikus kutatások)

Elbert Márta (*filmrendező, Fekete Doboz Alapítvány*)

A *Fekete Doboz* egyik alapító szerkesztőjeként 1988 elején kezdtük el kameránkkal rögzíteni a magyarországi és kelet-európai politikai és társadalmi változásokat. Tudtuk, hogy rendkívüli történelmi időszak tanúi vagyunk, és ezeket a sorsformáló történeteket a saját eszközeinkkel *kell* megörökítenünk az eseményektől távol lévők és a később születettek számára. Mentünk az események után, és jártunk az események elébe. Monopolhelyzetünk volt a felvételek készítésekor, hiszen abban az időben magánkézből videokamera szinte egyáltalán nem létezett, a Magyar Televízió riporterei, operatőrei számára pedig tilos volt a különböző ellenzéki tüntetéseken, nagygyűléseken forgatni. A filmes kollégák csak az áramilag ellenőrzött és az állami filmlaboratóriumban előhívott, szigorúan elszámoltatott filmtekercsekkel rendelkezhettek.

Szinte az első pillanatoktól módunk volt minden fontos „rendszer döntőgető” megmozduláson részt venni. És nem csak a tüntetéseken, az akkor ellenzékben lévő pártok megalkulásain, az Ellenzéki Kerekasztal ülésein forgattunk, hanem 1989 elejétől hosszú, gyakran három-négy órás videós beszélgetéseket készítettünk azokkal a politikai személyiségekkel, akik ebben az időben fontos szerepet játszottak. Így készülhettek el Tölgyessy Péterrel, Magyar Bálinttal, Göncz Árpáddal vagy Orbán Viktorral, Fodor Gáborral, Csengey Dénessel, és még sokakkal azok a felvételek, amelyek mára értékesekké és pótolhatatlannokká váltak. Hiszen a „történelem sodrában” éppen az átalakulás pillanatait rögzítettük, míg a mostanság felvett visszatekintő interjúkban a mesélők szavait már az azóta bekövetkezett politikai-hatalmi fordulatok, érdekek és aktualitások artikulálhatják.

Az Ellenzéki és a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalásokon közel százötven óra anyagot rögzítettünk. Ebből készítettük el 1989 decemberében azt az ötször ötvenperces filmsorozatot, amelyet soha egyetlen televízió sem sugárzott. Viszont négyévenként kaptunk olyan ajánlatokat a Magyar Televíziótól, hogy ha ilyen és ilyen szempontok szerint vágjuk át a korabeli filmet, lehet szó a vetítésről.

Ezzel a kis példával próbáltam választ adni a feltett kérdésre, hogy *miben látom a szóbeli történeti források jelentőségét saját kutatásaim tükrében*. Abban tehát, hogy nem a későbbi visszaemlékezések, átszerkesztések, mesélések, hanem az adott történelmi pillanat rögzítése lehet az a viszonylag pontos módszer, amely hitelessé teheti egy fontos történeti korszak utólagos tanulmányozását.

Hosszú évek óta tanítok leendő szociológusokat és szociálpolitikusokat az ELTE Társadalomtudományi Karán. Tantárgyam címe: *Audiovizuális források a társadalomkutatásban* – az „ott és akkor” rögzített, „ott és akkor” szerkesztett filmek vetítésével próbálom a rendszerváltás korszakát megismerhetővé és átélhetővé tenni tanítványaim számára.